RESTAURATIE *WALL DRAWING #120* VAN SOL LEWITT

Van oktober 2022 tot en met maart 2023 wordt *Wall Drawing #120* van Sol LeWitt (Hartford (CT) 1928-New York City (NY) 2007) gerestaureerd. Gedurende ruim vijf maanden wordt er dagelijks vier uur gewerkt om de wand te ontdoen van het vuil dat zich in de afgelopen vijftig jaar erop heeft gehecht. Voordat er aan dit monnikenwerk begonnen kon worden, is zowel materiaaltechnisch als kunsthistorisch onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van *Wall Drawing #120* om de aanpak van de restauratie te bepalen.

AANKOOP

Wall Drawing #120 is in augustus 1972 aangebracht ter gelegenheid van de tentoonstelling *Diagrams & Drawings* in het Kröller-Müller Museum. Deze tentoonstelling omvatte een groot aantal tekeningen van kunstenaars zoals Carl Andre, Robert Morris, Richard Serra en Michael Heizer.

LeWitt is de enige die een werk *in situ* realiseert. Afgaande op een brief aan hem van toenmalig directeur Rudi Oxenaar, lijkt dit een initiatief van LeWitt zelf te zijn geweest. De tekening wordt, niet ongebruikelijk, niet door hem zelf uitgevoerd. Op zijn verzoek brengt Petra de Jong samen met een assistent de tekening aan. In 1970 heeft zij voor LeWitts overzichtstentoonstelling in het Gemeentemuseum Den Haag onder zijn supervisie wandtekeningen uitgevoerd.

Op 28 augustus 1973 wordt *Wall Drawing #120* door het museum aangekocht en na een bezoek aan het museum begin mei 1974 stuurt LeWitt het certificaat dat bij het werk hoort: een foto van de uitgevoerde wandtekening met op de achterzijde 'WALL DRAWING 1972: ARCS FROM THE CENTER OF TWO OPPOSITE SIDES AND GRID (4CM APART)'. Hiermee is het werk pas 'compleet', want, zoals LeWitt in 1971 schrijft in 'Doing Wall Drawings': 'The explicit plan should accompany the finished wall drawing. They are of equal importance.'

HELE OF HALVE WANDTEKENING?

In 1984 vervangt Sol LeWitt de certificaten van zijn muurtekeningen door nieuwe, gestandaardiseerde versies. *Ook Wall Drawing #120* krijgt een nieuw certificaat, maar de beschrijving wijkt af van het oorspronkelijke certificaat uit 1974. De tekst luidt nu: 'Two-part drawing: Grid and arcs from the midpoints of two opposite sides (horizontal and vertical). (ACG 106).' Ook op het bijhorende diagram is schematisch aangegeven dat er vanuit het midden van de zijkanten en vanuit het midden van de boven- en onderzijde van de muur halve cirkels getrokken moeten worden.

Wall Drawing #120 heeft echter geen halve cirkels vanuit de onderzijde en de bovenzijde van de muur. In de (online) overzichtscatalogus van Sol LeWitt staat aangegeven dat het werk maar deels is uitgevoerd: 'At Rijksmuseum Kröller-Müller (1972), only the first part (horizontal) of the work was installed.'

Daar staat tegenover dat Sol LeWitt *Wall Drawing #120* verschillende keren in het museum heeft gezien. De instructie uit 1972 waarmee de tekenaars destijds gewerkt hebben, is helaas niet meer te achterhalen, maar zeker is dat *Wall Drawing #120* is uitgevoerd volgens de beschrijving op het oorspronkelijke certificaat uit 1974.

RESTAUREREN OF OPNIEUW UITVOEREN?

Sol LeWitt heeft zich meerdere keren uitgesproken over het behoud en beheer en de eventuele behandeling van zijn wandtekeningen. Al in de vroege jaren zeventig zet hij in een ongepubliceerd manuscript de 'regels voor wandtekeningen' op een rij. Hij schrijft onder meer dat een wandtekening opnieuw mag worden uitgevoerd: 'The Wall-Drawing may be re-drawn at the discretion of the owner, or whenever the room is repainted.' Ook spreekt hij zich uit over het aantal versies dat van een wandtekening 'mag' bestaan: 'Only one version may exist at one time.' Wandtekeningen kunnen wél van plaats veranderen bij verhuizing van de eigenaar: 'If the owner chooses, he may keep the plan & execute the dwg at another time. If the owner moves he would paint out the old dwg and have it redrawn at a new site.'

In 1984 zegt LeWitt in een interview onomwonden dat hij hoopt dat de wandtekeningen, indien nodig, periodiek opnieuw worden aangebracht: 'I would hope that wall drawings would be periodically redrawn if necessary.' Ruim tien jaar later is LeWitt iets genuanceerder en zegt hij in het artikel 'Wall Drawings: Anyone can paint a Mondrian' dat al zijn wandtekeningen moeten worden voorzien van een vernis 'zodat de vingerafdrukken ervan afgewassen kunnen worden'. Maar als het niet mogelijk is om de wandtekening schoon te maken, 'just do it again.'

In principe zou het dus mogelijk zijn om *Wall Drawing #120* in zijn geheel opnieuw uit te (laten) voeren. Na het doen van enkele testjes is echter gebleken dat het werk goed schoongemaakt kan worden. Het vraagstuk van de twee niet overeenkomende certificaten blijft onopgelost. Mogelijk is er bij het nieuwe certificaat een vergissing gemaakt. Hoe dan ook heeft Sol LeWitt *Wall Drawing #120* in zijn huidige vorm meerdere malen gezien en voorzien van een certificaat. Dit heeft de doorslag gegeven bij de beslissing om het werk te restaureren.

CONSERVATION OF WALL DRAWING #120 *BY SOL LEWITT*

From October 2022 to March 2023,* Wall Drawing *#120 by Sol LeWitt (Hartford (CT) 1928–New York City (NY) 2007) will undergo conservation treatment. For over five months, the dirt that has accumulated on the wall over the past fifty years will be removed for four hours every day. Before this painstaking work could begin, both material-technical and art-historical research was conducted into the genesis of* Wall Drawing *#120 to determine the correct approach to its conservation.

ACQUISITION

Wall Drawing *#120 was installed in August 1972 on the occasion of the exhibition* Diagrams & Drawings *at the Kröller-Müller Museum. This exhibition includes a large number of drawings by artists such as Carl Andre, Robert Morris, Richard Serra and Michael Heizer.*

LeWitt is the only artist to realize a work in situ. *Judging by a letter sent to him by then director Rudi Oxenaar, this seems to have been on LeWitt's initiative. The drawing, not unusually, is not executed by LeWitt himself. At his request, the work is realized by Petra de Jong and an assistant. In 1970, she had executed wall drawings for LeWitt's retrospective at the Gemeentemuseum in The Hague under his supervision.*

On 28 August 1973, Wall Drawing *#120 is acquired by the museum and after visiting the museum in early May 1974, LeWitt sends a certificate to accompany the work: a photograph of the wall drawing with the text 'WALL DRAWING 1972: ARCS FROM THE CENTER OF TWO OPPOSITE SIDES AND GRID (4CM APART)' on the reverse. Only at this point is the work 'complete' because, as LeWitt writes in 1971 in 'Doing Wall Drawings': 'The explicit plan should accompany the finished wall drawing. They are of equal importance.'*

A WHOLE OR HALF WALL DRAWING?

In 1984, Sol LeWitt replaces the certificates of his wall drawings with new, standardized versions. Wall Drawing *#120 also receives a new certificate, but the description differs from the original certificate from 1974. The text now reads: 'Two-part drawing: Grid and arcs from the midpoints of two opposite sides (horizontal and vertical). (ACG 106).' The accompanying diagram also shows schematically that semicircles should be drawn from the midpoints of the sides and from the midpoints of the top and bottom of the wall.*

Wall Drawing *#120, however, does not have semicircles drawn from the top and bottom of the wall. Sol LeWitt's (online) retrospective catalogue indicates that the work was only partially realized: 'At Rijksmuseum Kröller-Müller (1972), only the first part (horizontal) of the work was installed.'*

On the other hand, Sol LeWitt has seen Wall Drawing *#120 several times in the museum. Unfortunately, the instructions from 1972 that were used to produce the work can no longer be found, but it is certain that* Wall Drawing *#120 was executed according to the description on the original certificate from 1974.*

CONSERVE OR REDRAW?

Sol LeWitt has commented several times on the preservation, stewardship and possible treatment of his wall drawings. Already in the early 1970s, he set out his 'rules for wall drawings' in an unpublished manuscript. Among other things, he writes that a wall drawing may be re-executed: 'The Wall-Drawing may be re-drawn at the discretion of the owner, or whenever the room is repainted.' He also stipulates the number of versions of a wall drawing that 'may' exist: 'Only one version may exist at one time.' Wall drawings may change location when the owner moves: 'If the owner chooses, he may keep the plan & execute the dwg at another time. If the owner moves he would paint out the old dwg and have it redrawn at a new site.'

In a 1984 interview, LeWitt says frankly that he hopes the wall drawings will be redrawn as required: 'I would hope that wall drawings would be periodically redrawn if necessary.' Over a decade later, LeWitt is slightly more nuanced in the article 'Wall Drawings: Anyone can paint a Mondrian', when he says that all his wall drawings should be varnished 'so that the fingerprints can be washed off.' But if it is not possible to clean the wall drawing, 'just do it again.'

Therefore, it would theoretically be possible to redraw (or have redrawn) Wall Drawing *#120 in its entirety. However, after conducting a few tests, it was found that the work responds well to cleaning. The issue of the two contradictory certificates remains unresolved. It is possible that a mistake was made with the new certificate. Regardless, Sol LeWitt has seen* Wall Drawing *#120 in its current form several times and provided it with a certificate. This was the deciding factor in the decision to conserve the work.*